

אנקת ישיני עפר

מזל רפורמת הקבורה בהר המנוחות

יו"ל ע"י 'הועד להגנת בית החיים' | גליון 2 | פר' מטו"מ תשפ"ו | טל. 076-567-4556 | דוא"ל: enkasyesheineiofor@gmail.com

דבר המערכת

לא, לא חלמנו שיגיע היום ונאלץ להוציא לאור גליון מיוחד, הנוגע בנושא מנהרות הקבורה שהחל לרקום עור וגידים בשנים האחרונות, בתחילה ע"י ח"ק "קהילת ירושלים" העוסקת בקבורת חילונים מסורתיים ודתיים כאחת, אך לא חלפו שנים רבות, והתחקו בעקבותיה ח"ק "פרושים", ועתה החלו גם ח"ק "חסידים" להתעסק בעסק ביש זה.

לפני שבועיים יצא לאור הגליון הראשון של "אנקת ישיני עפר", ומיד נוכחנו בהתעניינות העצומה של הציבור בנושא, הן מהתגובות הרבות שהגיעו למערכת, והן מתגובתם של תלמידי חכמים מובהקים, שעודדו אותנו להמשיך ולהתריע בנושא.

נקודה מסויימת העיר לנו אחד מהת"ח שליט"א, שחשוב להדגיש ולחזור ולהדגיש, שהאשמה אינה מוטלת כלל ועיקר על הציבור, כי נושא הקבורה הוא בדרך כלל נחלת יחידים המתעסקים בזה, ואילו הציבור סומך עליהם בעינים עצומות, מתוך מחשבה מוטעית שכל מה שהם עושים הוא בודאי ע"פ ההלכה והמסורה, ואותם ממונים מנצלים זאת את התום עד תום, ועושים בענייני הקבורה כבתוך שלהם, בסמכם על כך שהציבור באופן כללי אינו מבין בנושאים אלו. אך בודאי ובודאי כאשר הציבור יקבל בהירות בנושא, ב"ה לא אלמן ישראל, וכלל ישראל החרדים לדבר ה' רצונם לעשות רצון אביהם שבשמים, וכשהם יתוודעו לפשעים הנעשים ע"י אותם ממונים, אין ספק שתקום דממה לסערה, ובעז"ה תיסתם הפרצה.

ובאם חלילה לא יתאפשר לתקן את המעוות, חזקה על ישראל כשרים שיקומו מתוכם בעלי מעשה לייסד חברה קדישא ובית חיים חדש שיתנהל אך ורק כמסורה לנו מדור דור, ללא 'פוטנטים' ושינויים שמטרתם לחסוך שטח או ממון, עדי יבוא אליהו ויבשרנו, ויקיצו ישיני עפר בב"א.

פרק ב

וכך זה המשיך...

בגליון הקודם גוללנו כיצד החל רעיון "ניצול הקרקע" (אם זה באמצעות 'קבורת קומות' ואם זה באמצעות 'קבורת מנהרות'). גוללנו שהח"ק שנאותה להוציא לפועל את הרעיון הנואל, היתה כמובן "קהילת ירושלים" הפועלת תחת סמכות הרבנות מטעם, המתנהלת על פי תכתיבי המדינה, והסברנו מדוע לא היה לכך השפעה בקרב הציבור החרדי.

בפרק זה נעבור בעז"ה לשלב הבא, השלב בו לבושתנו ולצערנו ח"ק "פרושים" החליטו להעתיק את המודל של כריית מנהרה, עד שכיום עומדים אנו בפני מציאות כאובה וקיימת.

אלא שכאן התדרדרות הרכבת לא נעצרה, כאשר לאחרונה גם ח"ק 'חסידים' החליטו שהם לא נשארים מאחור, והחלו אף הם לכרות מנהרה מתחת לחלקת קברים קיימת שלהם (גוש י"ג חלקה ה').

ועל כך בפרק זה:

מתחת לחלקה זו, החלו חברה קדישא "חסידים" בהכנות לכריית מנהרה

לאחר שנים של פריצת חומת מנהגי הקבורה ע"י ח"ק "קהילת ירושלים" בבניית מגדלי קבורה ולאחר מכן בחציבת מנהרות קבורה, החל הרעיון הנואל לחדור גם לתוככי הקהילה החרדית באמצעות חברה קדישא "פרושים". וכאשר אנו מזכירים את המילה 'פרושים' ביחד עם פירצה כל שהיא בחומת היהדות, הדבר מעלה תימה רבא, הרי מאז ומתמיד ידועים היו פרושים כמדקדקים בהלכה ובמנהגי ירושלים עד קצה האחרון, אזי איך יתכן שהם נסחפו אחרי אנשי הפשרות והקלקולים?

אז לפני הכל, חובה לציין, שלמרות שהחברה קדישא משתמשת בשם "פרושים", כיום אין לממונים עליה שום קשר ושייכות לקהילות הפרושים הפרושים ברחבי ארה"ק, שאכן ממשיכים ללכת בדרכי אבותיהם ואבות אבותיהם, בהקפדה יתירה על קוצו של יו"ד ועל מנהגי ירושלים מקדמת דנא. הסיבה היחידה שהחברה קדישא המדוברת עדיין נקראת "פרושים", הינה

"חברתנו הקדושה עומדת בתוקף כנגד כל ניסיון לשנות את שיטות הקבורה שהיו נהוגות במאות השנים האחרונות..."

לדאבון לב הגענו כיום למצב מביש מאין כמוהו, כאשר כמעט ולא נותר כל הבדל, בין החברה קדישא של החילונים (קהילת ירושלים), לבין החברה קדישא המתיימרת לשמש את הציבור החרדי (פרושים), והסיבה לכך היא, כי כל זמן שממוני הח"ק היו יראים ושלמים, ומה שעמד לנגד עיניהם היה כבוד המת וההקפדה על דיני ומנהגי הקבורה המסורים לנו מדור דור, אך ברגע שקמו תחתיהם ממונים שמטרות אחרות עומדים לנגד עיניהם, מה ימנע מהם מלהתפתות לאינטרסים ומנעמים?!

וכך אירע, שאף שתעלוליהם של ח"ק "קהלת ירושלים" היו מאוסים ובזויים בעיני הציבור החרדי ואשר עקב כך נמנע מלהזדקק לשירותיהם עבור יקיריהם שעברו לעולם שכולו טוב, ובחרו דווקא בח"ק של קהילות החרדים 'גחש"א פרושים' או 'גחש"א חסידים', כל זאת לא מנע מממוני ח"ק פרושים, לאמץ את הרעיון המטורף של 'קהלת ירושלים', לטכס עצות כיצד ניתן "לחסוך" בשטחי קבורה ולדחוס כמה שיותר נפטרים בכמה שפחות שטח.

ובהינכם שהציבור החרדי לא יסכים לקבור את מתיו ב'קומות' אחרי שגדולי ישראל הוקיעו זאת מחוץ למחנה, החליטו לאמץ את המודל הרפורמי החדש, שכבר החל לפעול בח"ק קהילת ירושלים, בשינוי מהם שבמנהרות שהם יחפרו, לא יקברו בקירות כי אם בקרקע המנהרה בלבד.

הם ידעו היטב שגם רעיון זה עלול להיתקל בהתנגדות עזה ע"י הציבור החרדי, לזאת החלו בכריית המנהרה במחשך ללא פרסומים מיותרים, ועד שנודע הדבר, היתה זו כבר עובדה מוגמרת.

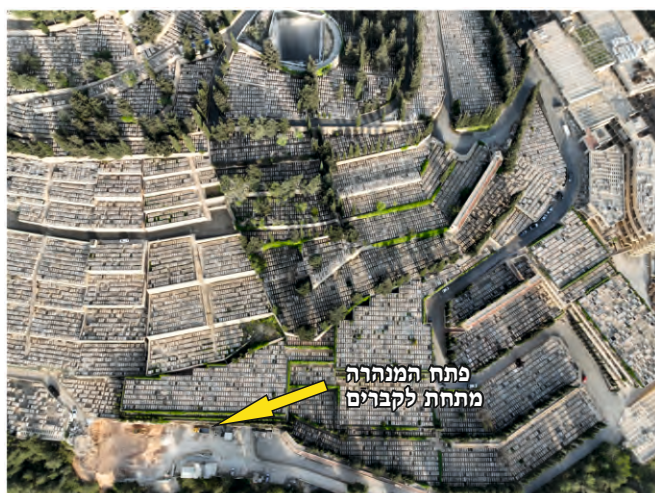
בשלב שני, ניצלו אנשים תמימים שלא הבינו את חומרת הדבר, ולמרות שבאמתחתם די והותר מקומות קבורה רגילים לעוד שנים רבות! (כעדות מבפנים...) החלו לקבור מתים במנהרות שהם כרו ובנו.

למרבה החרפה, הם עוד התפארו בכך, שהם ביצעו 'חדשנות פורצת דרך, בתחום הקבורה בארץ ובעולם', וכי מדובר ב'אתגר לאומי'...

לעומת זאת ח"ק "חסידים", לא התפתו ללכת בדרכי הפורצים, והמשיכו כמקובל לקבור קבורת שדה בלבד, כאשר הרבנים ראשי הח"ק 'חסידים' עמדו כצור חלמיש וכחומה בצורה שלא לשנות מדרכי הקבורה המקובלות מקדמת דנא.

אלא, שהזמן עשה את שלו, ולאחר שראו ש"כבר התירו 'פרושים' את הדבר", ועלה בידם לקבור במנהרות רבים וטובים, לא עמדו עוד בניסיון ונגררו אף הם להתחיל בימים אלו בכריית מנהרה...

ועל כך אי"ה בגליון הבא (פרק ג')

כריית המנהרות השונות נעשות מתחת לקברים קיימים

מאחר ואכן היא הוקמה בשנת תרט"ו ע"י גדולי ירושלים שנמנו על עדת הפרושים כאשר **מרן הגרי"ח זוננפלד זצוק"ל** היה נשיא הח"ק וממשיכיו הקפידו מאד שלא לשנות זיז כל שהוא ממנהגי הקבורה בכלל ומנהגי ירושלים בפרט, אך מיני אז ועד היום, מים רבים זרמו בנחל, דור הולך ודור בא, וכיום אין זכר לאנשי ירושלים של מעלה מעדת הפרושים בין מנהלי הח"ק, ומלבד השם לא נותר מהעבר כמעט מאומה!

וזאת עלינו לזכור כי חברה קדישא 'פרושים', שנוסדה לפני למעלה ממאה ושבעים שנה, יסודתה היה בהררי קודש הלא המה שרפי מעלה גדולי וצדיקי ירושלים זיע"א שקבעו במסמרות תקנות קדושות במנהגי הקבורה, ורבות בשנים אכן עמדו הממונים כצור חלמיש שלא לשנות זיז כל שהוא ממה שיסדו ראשונים כמלאכים.

והשאלה הנשאלת בפי כל, כיצד קרה הדבר, מתי השתנו פני הדברים, ומדוע לא המשיכו הממונים לצעוד בדרכם של מייסדי הח"ק?

ובכן, כדרך כל הארץ, דור הולך ודור בא, לפני עשרות בשנים כאשר אט אט הממונים הוותיקים שהיו יראי אלקים ואנשי צורה הלכו לבית עולמם, ואת מקומם ירשו צעירים אשר לא ידעו את יוסף (ואין להם כל שייכות למושג 'פרושים' או הדומה לזה), הללו כבר לא ניגשו באותו כובד ראש הראוי לנושא כה יסודי ביהדות, והדבר ניכר היה בקלילותם בכל ענייני הפטירה והקבורה, אם זה בשמירה על הנפטר, אופן הלוויה, הקבורה ועוד (אשר לא כאן המקום להאריך ואולי עוד חזון למועד), ולא רק שהם מרשים לעצמם לשנות ממנהגיה המיוחדים של ירושלים כפי שהונהגו ע"י קדושי עליון, כי אם אימצו שינויים גם בדברים המפורשים בהלכה.

די אם נציין שאיש החברה קדישא "פרושים" הרה"ח ר' ישראל יצחק דיאמנט ז"ל שהלך לעולמו זה לא מכבר והיה פעיל בחברה שנים רבות, סיפר בראיון לאחד השבועונים שכאשר הישוב היה עדיין קטן מנו חברי הח"ק שמונים חברים, ואילו בעשרות השנים האחרונות שהישוב גדל כל כך בלע"ה ישנם עשרים חברים בלבד! מה שכמובן משפיע מאד על כל מהלכי הלוויה והקבורה, וגרם לאנשי הח"ק לזרז ככל האפשר, כאשר בקושי מספיקים ללוות את הנפטר ד' אמות והאוטו של החברה קדישא בו מובל הנפטר, כבר אין רץ לדרכו...

וכאשר היחס לכל הנושא של קבורה ונפטרים התקרר, וחסרה היראת שמים שאפפה את ממוני הח"ק בשנים עברו, אזי לא פלא שזמורות זרות שממש מהפכים את הקערה על פיה ומעולם לא נראו בסדרי הקבורה, חדרו גם הם לשם, בתחילה בהיחבא ולבסוף אף בדלת הקדמית.

לא יאומן שלמרות השינויים הכל כך משמעותיים שהם מבצעים, אין הדבר מונע מהם להתפאר בכתבת יח"צנות בזה"ל:

מנהרות הקבורה של חברה קדישא "פרושים"

הבחירה של עשו... והבחירה של יעקב...

לכבוד "אנקת ישיני עפר"

כיהודה ועוד לקרא, ברצוני לחזק את פועלכם החשוב לחזק בדקי ענייני הקבורה, אשר כידוע בכל הדורות הקפידו מאד על זאת, וכפי שמצינו באא"ה ששילם לעפרון החיתי הון עתק לחלקת השדה לקבורת שרה אמנו, על אף שהובטחה לו כל אר"י והיה מגיע לו זאת מן הדין, וכל זאת עשה אברהם על מנת לפרסם האמונה בהשאת הנפש ותחיית המתים, כמבואר בארוכה במלבי"ם (פר' חיי שרה) וזל"ק:

"כי מה שהאריכה התורה בקניה זו ובפרטיה, הוא כי אברהם ישתדל בזה לנטוע בלב העמים פינה גדולה מפינות הדת, שיהיה האמונה בהשאת הנפש אחר המוות, ובגמולה העתיד שיהיה בין לנפש ובין לגוף, כי גם הגופים ישיני אדמת עפר, יקיצו ביום הדין הגדול, אלה לחיי עולם ואלה לדראון עולם, ועתידיים צדיקים שיעמדו בלבושיהם היינו בגופים הגשמיים שהיו לבושים בהם בחיים הר אשונים ועל כן צריך להכין לגוף המת מקום שם קבר במקום נבחר ובין בני משפחתו ואנשים צדיקים וכו', וע"י מעשה זו שהיה בפרסום ואברהם נתן בעד המערה הון רב, נתייסד אצלם אמונה שבייר להם שהשלמים אין להם מן העולם הזה אלא ד' אמות של קבורה". אזי מי הוא זה אשר יהין לשחק בענייני הקבורה, ולחפש "פתרונות" שלא שערו אבותינו, עבור חסכון בקרקע או במעות. ומובא במד"ר (שמות פרשה לא פסקה יז): "ד"א נבהל להון זה עשו. בשעה שמת יצחק באו יעקב ועשו וחלקו את הכל.

אמר יעקב, רשע זה עתיד הוא ליכנס הוא ובניו למערת המכפלה ויהא לו חלק ודירה עם הצדיקים הקבורים בתוכה? מיד עמד ונטל את כל הממון שהיה בידו ועשה אותו כרי ואמר לעשו: אחי חלק שיש לך במערה זו תרצה או הכסף והזהב הזה? באותה שעה אמר עשו: הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום, ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל הממון הזה! מיד עמד ונטל כל אותו הממון ונתן לו חלקו. הוא שיעקב אומר ליוסף 'בקברי אשר כריתי לי', 'קניתי' אין כתיב כאן, אלא 'כריתי', אמר להן, כרי של דינרין נתתי לעשו, הוי ולא ידע כי חסר יבואנו, ומהו חסר שלא נכנס במערת המכפלה".

הא לנו גודל החשיבות של קבורה כהלכתה, ולא כעשו שאמר: "הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום", גם במנהרות חברה קדישא פרושים בהר המנוחות... אל נא תרפו מלזעוק ולהריע, עדי ידע הציבור כולו את גודל הפשע והחוצפה הנעשים תחת השמש, לשנות ממה שהיה נהוג מאות ואלפי שנים. כי כל כוחם היא באי הידיעה השוררת בציבור, הן מצד ההלכה והן מצד מציאות הדברים. חילכם לאורייתא דוד ב. בית שמש

להיכן נעלמו המעדרים!?

לכב' מערכת "אנקת ישיני עפר" אשר כשמו כן הוא להעלות למודעות הציבורית את אנקתם של ישיני עפר, שאין להם פה לזעוק את זעקתם, ואתם עושים זאת עבורם, ובפרט שיש מי שדואג להשתיק את האנקה.

שמחתי מאד לראות שסוף סוף יש מי שלוקח את הנושא הכאוב לידי, ואינו מניח לפירצה המזעזעת הזו, להיכנס בדלת הראשית לתוככי הציבור החרדי בארה"ק.

אני משאיר לחברי המערכת הנכבדה, לנתח את הנושא בדרכה של תורה ולהוכיח את העוולה הגדולה שנעשית לנפטרים ולבני משפחותיהם בקבורת מנהרות, וביודעי קאמינא שאף שרוב הציבור מתנגד בתוקף לכך, הח"ק לוחצים מאד בכל מיני דרכים על משפחות הנפטרים, ומנצלים את שעתם הקשה ואת רצונם לנהוג כמנהג ירושלים שמאד הקפידו שלא להלין את המת, וכך

עולה בידם "לשכנע" את קרובי הנפטר להסכים בלית ברירה לקבורה לא קבורה זו.

ואנצל בימה זו, להתריע על תופעה חדשה נוספת בקבורת הנפטרים, שהחלה בשנים האחרונות, והיא, שבעבר לאחר השכבת הנפטר בקברו, היו המלווים מכסים את הקבר באדמה שנערמה סביב החפירה, עם מעדרים שהובאו למקום. כיום עומדים מוכנים שקים מלאים בחול, אותם משליכים לקבר וחסל (שאגב לא תמיד מספיקים למלאות את כל הבור), הכל על מנת לחסוך זמן "מיותר"...

לא ידוע לי אם יש בזה בעיה הלכתית (זאת אני משאיר למדור "במבט ההלכה" הנפלא שלכם), אך בודאי יש כאן שינוי ממה שהיה נהוג מאות בשנים, וכבר כתב מן החתם סופר זע"א, שכל המשנה ידו על התחתונה.

חזקו ואמצו להמשיך ולהתריע מול כל השינויים בסדרי ומנהגי הקבורה.

בכבוד רב

אהרן דוד ח. ירושלים

לעת מצוא

לכבוד המו"ל של הגליון החשוב "אנקת ישיני עפר"

ראשית תקוותי ותקוות רבים כמותי, שגליונכם לא יהיה כקקיון דיונה, רק ימשיך להופיע ולהתריע נגד השינויים במנהגי וצורת הקבורה עד שהדבר יבוא על תיקונו בעז"ה.

ועתה אשיח את אשר עם לבבי. בס"ד זכיתי להגיע לימי הזקנה, והנה הגיע זמני לחשוב על מקום מנוחתי לאחר מאה ועשרים. והנה כאשר שמעתי אודות הפרצה החדשה שפרצו חברה קדישא פרושים, ועתה עומדים לעשות כמותם חברה קדישא חסידים, לקבור מתי ישראל החרדים לדבר ה' במנהרות תמורת קבורה בשדה כפי שהיה נהוג במאות השנים האחרונות, וכפי שקברו את אבותיי ואבות אבותיי - נכנסה דאגה בליבי, וכמובא בגמ' (ברכות ח.) על הפסוק: "על זאת יתפלל אליך כל חסיד לעת מצוא, רבי יוחנן אמר לעת מצוא זו קבורה", הוי אומר שחובת האדם לדאוג לקבורתו שתהיה כדת וכהלכה.

ואף שאיני בקי בהלכות אלו ובפרט שאינם תדירים ועקב כך פחות

שטחים יש בשפע אך תלוי עבור מה

אל כבוד העסקנים העוסקים בענין הקבורה, שלו וברכה

יצא לי פעם להיות בחלקת מערב בכניסה למנהרת פרושים, ראיתי את המנהרה ואת גודלה העצום, ולתומי חשבתי שהר המנוחות מלא וגדוש עד אפס מקום, ולכן המציאו רעיונות 'מתחת לקרקע'...

והנה אני מסובב את ראשי, והוכתי בהלם, מול הפתח ממש, משתרע הר ענק שגודלו נראה כשני שליש מהר המנוחות, ומלבד קוצים כסוחים ועשבים שוטים אינו משמש לכלום. ואני עד עתה עומד ותמה, זה נקרא שאין מקום לקבור? אפילו אילנות אין כמעט שמה!

לעכברי שדה ושפני סלע יש מקום בשפע, ורק למתי ישראל הק' צריך לחטט מתחת להר על מנת לייצר מקום עבורם - ההשתגענו?

יהודי כואב
ר. ק.

בורות במנהגי הקבורה

לכבוד מערכת הגליון 'אנקת' בראשית דברים אין לי אלא לברככם שתמידו במעשיכם בהוצאת הגליון, כי הם מהדברים העומדים ברומם של עולם,

מתעסקים עמהם, אך דבר אחד יודע אני, שכל המשנה ידו על התחתונה. הנהגות חדשות שלא שיערום אבותינו, גם אם הם דברים המותרים, צריכים עבור כך 'גרויסע פלייצעס', וכמובא ברש"י (ביצה ב:) שמדוע כח דהיתרא עדיף כי על מנת להתיר צריך להביא ראיות חזקות, וכלשונו: "טוב לו להשמיענו כח דברי המתיר, שהוא סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר, אבל כח האוסרין אינה ראייה, שהכל יכולין להחמיר, ואפילו בדבר המותר".

אין באמתחתי עשרות אלפי שקלים ובודאי לא מאות, לקנות קבר בחיי, וגם אם אשיג זאת מי מבטיח לי שמחר (יש מחר לאחר זמן) לא יחפרו מתחת לקברי. חושבני שאתם עושים דבר גדול וחשוב מאין כמותו, לעצור בעוד מועד את הרפורמה החדשה הזו, שבאם לא ירעישו עולמות כנגדה, עלולה היא ח"ו להתפשט בכל בתי החיים ברחבי תבל.

תרעישו עולמות! תעוררו נרדמים! תזעקו ללא הרף כי הדבר נוגע לכל אחד ואחד מאתנו, גם אם הוא צעיר לימים. זכות עצומה היא לכם לעמוד בפרץ, ולקרוע את מסך השתיקה שאותם תאבי בצע מנסים בכל כוחם לשמר.

המצפה לישועת ישראל
משה נחום ב.

ואין לבני אדם מקצת השגה מהלכותיהם ורוממות עניינם, ובזה שהנכם מסירים את הלוט, בעניינים נשגבים אלו, יתבררו הדברים בעז"ה ולא נצטרך מידי עת להתמודד עם פורצים ופרצות אשר לא שיערום אבותינו.

רציתי רק לציין, שדברתי עם כמה ברי אורייך ולדאבוני ראיתי שבעניינים אלו שוררת בורות מסויימת ולא ידענא אמאי, אי משום דחשבינן כהלכתא דמשיחא (כמו שהגאון רבי ישראל סלנטר היה אומר, שיש חושבים שיש חברת ביקור חולים, חברת גומלי חסדים, חברת ש"ס, חברת משניות, יש גם חברה שטארבער'ס) או מהפחד לגשת להלכות אלו כנראה מהקישא להלכות אבלות,

כך או כך הציבור אינו מתעסק דיו להבין מהו מנהג הקבורה ומה הם תילי תילים מנהגים שנהגו בירושלים בעניינים אלו, מהו המהות של בית הקברות וכו' וכו'.

מקווה אני שיעלה בידכם להסיר הלוט בגליונות אלו ויהיה להם קיום, עדי יתברר ויתלבן הנושא על בוריו.

לכו בכוחכם זה והושעתם את מתי ישראל.

החפץ בעילום שמו
ובהתגלות מלכות ש-ד-י

"ניצול שטחים חדשני וחסכוני"...

מגורדי שחקים ועד העיר התת-קרקעית הראשונה בעולם: כך קוברים היום בישראל

האדריכלים קוראים לזה "קבורה רוויה": ניצול שטחים חדשני וחסכוני, הכולל קבורה לגובה בגורדי שחקים, קבורה בכוכים שנחצבו בסלע - וגם בית העלמין התת-קרקעי הראשון בעולם, עם מנהרות בגודל של קניונים ובעומק 50 מטרים מתחת לאדמה. עתודות הקרקע נגמרות, ובתי העלמין משתנים

מתוך העיתונות

האמנם השיטה הכפרנית שקבורת מתים הינה "בזבוז שטח" תאומץ גם ע"י חרדים האמורים להאמין בהשארת הנפש?

ניתן לומר ברוגע, כי 99.9% מהציבור, כולל תלמידי חכמים מובהקים, אינו יודע כלל במה המדובר, ומה הם הבעיות הנובעות ממציאות הדברים. לכן ראשית לכל חשוב לפרוס את מציאות הדברים כמות שהם, ורק לאחר מכן ניתן לדון על משמעות הדברים הנוגעים לענייננו. ומשכך, נתחיל בפריסת המציאות הקיימת בהר המנוחות (כמובן שכל זאת על קצה המזלג בלבד):

חפירת מנהרה תחת קברים קיימים

5. על מנת למנוע נזילות לתוככי המנהרה שתחת הקברים, עושים מערכת איטום עם חומרים חזקים במיוחד (זייפקס וכדומה) שתמנע את יציאת הנוזלים לתוך המנהרה, והנוזלים שיוצאים מהקרקע נותרים בין הקרקע לשכבת האיטום.

6. למרות כל האיטום, מאחר ומדובר בנוזלים מרובים, אין בכוח האיטום למנוע לחלוטין את הנזילה.

7. עקב כך ניתן לראות בתקרה, בקירות ובקרקע המנהרות, נזילות וכתמים בצבעים שונים, הזועקים מתוכם שאכן מדובר בנזילות המעורב בהם רקב, מוהל, נצל, דם וכו' מהקברים העליונים, וכפי שחיווה דעתו מומחה בעל נסיון רב בכגון דא, שאין ספק שמדובר בנזילות מהנפטרים.

8. כאמור, מעל המנהרות מצויים לרוב סלעים עם נקעים ו/או חללים, ובהם מוצאים הנוזלים בניקל את דרכם כלפי מטה או צפים בין האדמה לשכבת האיטום.

|||

המסקנה מהנ"ל, שעצם החפירה מתחת לקברים קיימים, מערערת את הקרקע שמתחת לקברים,

1. קיימים המוני סוגי קרקע, רכה, קשה, סלע רחבה ללא סדקים, סלע מלאה סדקים, עפר, חול וכו', כאשר חופרים מנהרה נפגשים בדרך כלל בכל סוגי הקרקע.

2. כאשר נכנסים למנהרה, היא נראית כמשהו טבעי כפי שמצוי במערות קדמוניות, אך באמת שמנהרות שנחפרו אינם מסוגלים לעמוד ולהתקיים מעצמם, כי אם ע"י קונסטרוקציה מתאימה, בניית קירות ותקרה עם כמות גדולה של ביטון מעורב ברשתות ברזל וסיבי פלדה, על מנת שהתקרה תחזיק מעמד, מלבד ברגי סלע המחוברים יחדיו את שכבות הסלע עם הביטון.

3. למעשה מתחת למנהרה חפרו מנהרה נוספת, כך שעבורה היה צורך בחיזוקים הרבה יותר מהמנהרה שמעליה.

4. ברגע שחופרים, הקברים שממעל, קרקעיתם עומדת באוויר, וממילא כל הנוזלים, דם, מוהל, נצל, וכן פירורי עצמות (שגודלם יכול להיות אפילו כ"שעורה) ורקב עצמות הנשטפים עם מי הגשמים ומי תהום הנכנסים לקבר דרך גידי הקרקע, גורמים לכך שכל הנ"ל נוזלים כלפי מטה ויוצאים מן הקרקע.

נזילות וכתמים ברצפת המנהרה

או שלפעמים הם מוצאים את הפירצה, דרכה יצאו החוצה לתוככי המנהרה. אין צורך להסביר ליהודי מאמין, שאין לך חילול נפטרים גדול מזה, מאחר וחלקים אלו נותרים ללא קבורה בקרקע רח"ל.

די לנו במה שידוע לכל אחד מאתנו, שכאשר ח"ו קורת ל"ע תאונה ודם נשפך מההרוג ה' ירחם, מקרצפים את השטח, האספלט וכו' ואף רוחצים את כל המסביב, ושופכים את המים הללו המעורבים בדם אל תוככי הקבר, על מנת שלא יישאר ח"ו טיפת דם ללא קבורה, עד כדי כך שבאופנים כאלו מוותרים על 'טהרה' וקוברים עם הבגדים וכו', ובלבד שחלילה לא יישאר מאומה מדם הנפטר ללא קבורה כדת וכדין.

ומה קורה בענייננו, לאחר שזכו קרובי הנפטר לקבורו, וכידוע רוב גוף האדם הרי עשוי מנוזלים ודם. והנה כאשר חופרים תחת מקום מנוחתו, חלקים מגופו דהיינו הנוזלים, רקב עצמות ואפילו חלקים פצפונים מעצמותיו גולשים החוצה מהקבר ונותרים ללא קבורה רח"ל.

ואף אם יתמזל מזלם של הנוזלים שלא לגלוש החוצה, והם יישארו מעל שכבת האיטום, הרי גם באופן זה אין הם חשובים כקבורים כיון שאינם בקרקע כי אם מתחת לקרקע ב'ברכה' רח"ל.

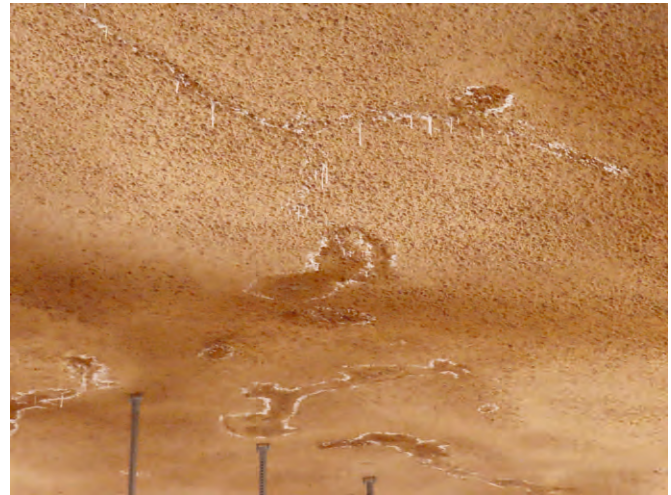
והנה ה"חכמים" מתחזקי המנהרות, מצאו פתרון לנזילות הגורמות הרהורים וערעורים רעים על מעשיהם, הם פשוט שולחים מפעם לפעם פועלים ש"נקו" את הכתמים מהנזילות, וכך הבאים למנהרות לא יבחינו ולא יתחלחו מהמראה המבהיל שמזעזע כל לב יהודי באשר הוא.

אלא שלמורת רוחם, אף שאת ה'ישן' הוציאו, אך לא חולף זמן רב, ו'חדש' מופיע תחתיו... אז מה עושים? שולחים הם פועלים לחזק את האיטומים, ומזריקים לתוכם עוד חומר ועוד חומר במקומות המועדים, בתקווה ששוב לא יהיו סוררים ויפסיקו לגלות את האמת המרה... יתכן שהם סומכים גם על כך, שביקורי אנשים חיים במנהרות הם לעיתים רחוקות בלבד, ואם זה בעת לוויה הרי המלווים עסוקים בצערם ואינם שמים על לב מה שמתחולל מסביב, וכאשר מגיעים בני המשפחה אחת בשנה ביום היארצייט, גם אז המוח לא תמיד פנוי לשים לב למה שקורה במקום, וכך הם מקווים שהפשע המחריד לא יודע יותר מידי לציבור הרחב.

בגליון הבא נתייחס אי"ה למציאות ולבעייתיות במנהרה שבקרקע שמעליה מצויים קברים ואינה יכולה לעמוד בפני עצמה.

והתוצאה עלולה להיות הרס וחורבן לקברים המצויים מעל המנהרה הנחפרת.

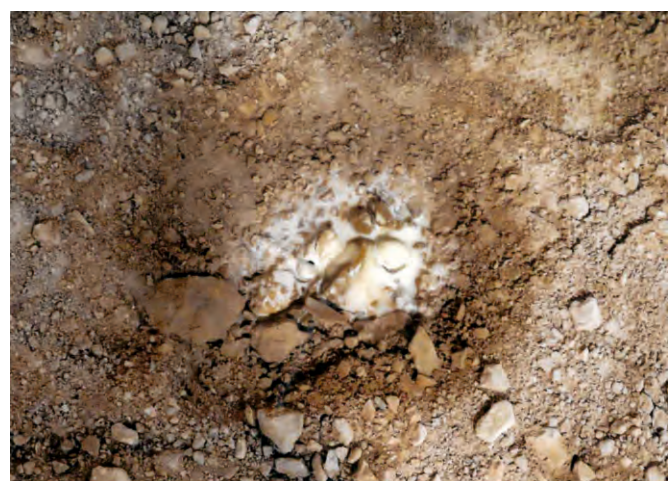
הקברים שניצלו מהתמוטטות בעת כריית המנהרה, והחזיקו מעמד עד שתקרת המנהרה חוזקה בביטון ופלדה, גם לאחר מכן מצויים הם בסכנת פגיעה, כאשר הנוזלים היוצאים מהם נסחפים עם מי הגשמים, ו/או שהם נעצרים בשכבת האיטום, ואז הם יצופו לאורך ימים,

כתמים בתקרת המנהרה

נזילות בתקרת המנהרה

כתמים בקרקע המנהרה

חדש אסור מן התורה

לעשות את אשר יחפוץ, היום יאמר זה כך ומחר בא רעהו וחקרו כך, אחת לאחת אבדו יאבדון קבלת אבותינו עד תומה, והנה אבדה האמונה ונכרתה מפינו ח"ו עכ"ל.

זו היתה הוראתם בקודש של כל רבותינו גדולי ורועי ישראל לדורותיהם. והביאו רבותינו ז"ל בענין שינוי מנהגי ישראל הא דכתיב (משלי כ"ג) אל תבזו כי זקנה אמן, ואף אנו נאמר בענייננו, אל תאמרו כי המנהגים הישנים של דורות הקודמים כבר הזדקנו והעלו חלודה כבר אבד עליהם הכלח, ובתי הקברות הישנים כבר אינם מתאימים לדורינו זה ובמקום לקבור על פני השדה כמנהג הפשוט מדור דור משנים קדמוניות, אנו נקבור קבורה מודרנית בתוך אולמות נאים ומהודרים זה בקומות וזה במנהרות, אבל שלומי אמוני ישראל אדרבה זהו גדולתם כבודם ותפארתם לילך אך ורק בדרכי אבותיהם ודורות הקודמים וכדכתיב (משלי פרק י"ז) ותפארת בנים אבותם.

~~~~~

אך באמת מלבד חומר הענין של שינויים ממנהגי ישראל בכל עניני הדת, הלא כידוע שביחוד בעניני קבורת מתים הוזהרנו באזהרות חמורות על ידי רבותינו זצ"ל שאיסור חמור הוא לשנות שום דבר גדול וקטן ממה שנהגו עד הנה, וגם כידוע שבענינים אלו של מנהגי הקבורה של כל חברה קדישא הקפידו מאוד מאוד שלא לשנות ממנהגי המקום כלל ושלא כשאר מצוות ומנהגים שיש בהם הרבה שיטות וחילוקי מנהגים ונהגה נהגה ופשטיה, אך לעומת זאת בענין קבורת מתים לא נתנו תורת כל אחד ואחד בידו אלא נהגו הכל במנהג אחד, והטעם הוא משום שאיסור חמור הוא לשנות ממנהגי המקום בעניני המתים אפילו יזי כל שהוא. ובפרט בירושלים ע"ה"ק היו מקפידים מאז ביתר שאת שלא לשנות מאומה ממנהגי החברה קדישא אף בדברים שלא נהגו כן בכל העולם.

וכתבו הפוסקים ששינוי מהמנהג בעניני קבורת מתים יש בזה סכנה גדולה, ואפילו על שינויים בדברים שלכאורה נראים כדברים של מה בכך מ"מ יש על זה קפיידא גדולה עד מאוד, וכתבו שהמתים מקפידים מאוד על שינוי המנהג בינם לבין מתים אחרים.

וידועים דבריו הנוראים של הבית לחם יהודה (יורה דעה סימן שנ"ב) וז"ל, ושמעתי שפעם עשו מטה חדשה [והיינו בשינוי ממה שהיה עד אז], והיו אח"כ בר מינן מתים כמה

מזדעזעים אך יודעים שיש כאן דבר חמור איום ונורא, אך ישנם כאלו שמכח ההרגל כבר אינו עולה על לבם שיש כאן פירצה גדולה ונוראה רח"ל, ולכן עלינו לשנן את דברי רבותינו בענין שינוי המנהג כדי שלא תצטנן האמבטיה הרתחת ושללא יעשה אצלינו כהיתר.

וידוע כמה לחמו רבותינו על כל שמץ של עשיית חדשות ושינויים במנהגי ונימוסי ישראל אפילו בשינוי קל שבקלים, והמליצו על זה "החדש אסור מן התורה" כידוע מדברי רבינו החתם סופר זצוק"ל, ואם כן ק"ו בן בנו של ק"ו כשמודבר בשינויים גדולים ועצומים כאלו, ובפרט בעניינים חמורים של קבורת מתים וקדושת בתי הקברות שהוא נוגע לקדושים אשר בארץ, וביותר בעניינינו יש בזה משום הצטרפות החרדים לקלי הדעת ועזי פנים שבדור שהתחילו לשנות שינויים מופלגים בבתי הקברות בבניני קומות ובמנהרות וכו'. ומה יאמרו בנינו ודורותינו אחרינו כשיבואו לפקוד את בתי הקברות ויראו שדורות אלו כבר אינם כדורות הראשונים, ולא ראי זה כראי זה, הנה אבותינו עזבו את דרכי ומנהגי אבותיהם מדורי דורות יען כי דורות אלו כבר אינם כדורות הקודמים ודרכים ומנהגים חדשים להם בקומות ומנהרות וגם אנו נלך בדרכים חדשים אשר לא שיערו אבותינו רח"ל.

וכאשר נתבונן על מלחמת גדולי האומה במלחמת מצוה כנגד אבות הרפורמים, לא כינו אותם רבותינו כאפיקורסים ופוקרים אלא כינו אותם "מתחדשים", כי זה היה השורש פורה ראש ולענה מה שהתחכמו לשנות פה ושם את מנהגי אבותינו והמציאו חדשות שונות בשינויים ממנהגי ישראל, ורבותינו מאורי הדורות חזו בעיניהם הצופיות כי דרך זו סופה אבדון וכליה ואחריתה מי ישרנו, ואכן בהמשך הזמן ראו כמה גדולים דברי חכמים כאשר חיש מהר הרסו את כל יסודי הדת כידוע.

ועיין מה שכתב רבינו החוות דעת זצוק"ל במכתבו (הנדפס בספר אלה דברי הברית שי"ל בשנת תקע"ט) יסודות נאמנים בענין האיסור לשנות שום דבר ממנהג אבותינו וז"ל: "ובזה דעת לנבון נקל, בהיות ענין האמונה עיקרה ושרשה ירושת אבות מדור לדור יקרה היא מפנינים ואבני חפץ הנפסדים במשמוש ידים כל שהוא, וכאשר נתחיל להרשות לעצמינו לשנות ממנהג אבותינו שום דבר, מי ימחה ביד כל אחד מאתנו

בדבר בית הקברות המחודש של המנהרה שנתחדש לאחרונה, שבמקום לקבור בשדה קוברים באולמות גדולים הנחפרים מתחת לבית הקברות הישן, וכמו כן שינו גם את אופן הקבורה שבמקום קברים היורדים ונוקבים עד התהום קוברים בקברים מקוצצים הפורחים באויר, שבאמת כבר נודע שיש בזה חששות גדולות בעיקר קיום מצות קבורה ופרטיה וקדושיה, וכאשר יראה הקורא בגליון זה והבאים אחריו בעזהשי"ת.

באמת בענין זה לא היה מן הצורך להאריך, כי די לנו בחומרת עצם השינוי ממנהג ישראל, כי מי משלומי אמוני ישראל אין נפשו סולדת ממין בית הקברות חדש ומחודש כזה ב"אולמות קבורה" (כעין דרך הרפורמים שקוברים ב"מאוזוליאום" [מבנה קבורה מפואר]) ולשנות את המסורת ומנהג ישראל מדורי דורות, קבורת כל בני ישראל לדורותיהם ובתוכם גאוני ארץ ארזי הלבנון אדירי התורה הראשונים והאחרונים אשר עדיין נמצאים לפנינו בבתי החיים די בכל אתר ואתר, וכל מי אשר נתחנך על ברכי מסורת אבותינו ורבותינו לבבו יבין שהוא דבר שאין רוח חכמים נוחה הימנו ושבושה וחרפה היא לכלל ישראל החיים והמתים.

אלא שלדאבון לב לאחר שכבר עבר ושנה הותרה לו, ולפי שכבר קברו שם רבים וטובים נעשה להם הדבר כהיתר, וכדאיתא במסכת ערכין (דף ל' ע"ב) דאמר רבי יוסי בר' חנינא בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו וכו', לא הרגיש לסוף מוכר את שדותיו וכו', לא באת לידו לסוף מוכר את ביתו, מאי שנא התם דקאמר לא הרגיש ומאי שנא הכא דאמר לא באת לידו, כדרב הונא דאמר רב הונא כיון דעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, הותרה לו ס"ד אלא נעשית לו כהיתר, ע"כ. ופירש"י לא הרגיש, לא נזדעזע לשוב מן העבירה, לא באת לידו, משמע שלא יעלה על לבו שיהא עושה שום עבירה, נעשית לו כהיתר דומה בעיניו כהיתר, הלכך ברישא דלא עבר עדיין אלא פעם אחת תני הרגיש דמשמע שהיה יודע ונותן אל לבו שהיה עובר אבל לא נרתע מן העבירה ועשאה, ובפעם השניה תני לא באת לידו שאפילו על לבו אין עולה שתהא עבירה, עכ"ל.

ומבואר דהולך בהדרגה, בתחלה אחר שעבר עבירה ולא נזדעזע ואח"כ כבר אינו מרגיש כלום, וכן בעניינינו יש שכבר אינם

וכמה תינוקות והיו תולין משום זה שהיו משנין וגזרו תענית ופסקו צדקה וביטלו הגזירה, לכן אסור לשנות כל חברה ממנהגן, עכ"ד. ומבואר מזה דבר מבהיל, שלא מצאו שום עוון גדול יותר לתלות את סיבת הגזירה של מיתת התינוקות אלא משום שינוי קל ביותר ממה שנהגו שעד עתה היו נושאים את המת במטה הישנה ועתה שינו לעשות מטה חדשה ומהודרת יותר, והנה בודאי לא היה שם מנהג להוציא את המת דוקא במטה ישנה וכמובן שבשינוי למטה חדשה לא שייך בזה משום אל תטוש תורת אמן, ומכל מקום אמרו שבענייני המתים וקבורתם איסור חמור הוא לעשות שום דברים חדשים אלא כמו שנהגו במתים הקודמים כך יש להמשיך לנהוג כן במתים המאוחרים, וכל שינוי בזה יכול לגרום ח"ו לצרות רבות ורעות על שונאיהם של ישראל. וברור כשמש לכל בר דעת שעשיית בית קברות חדש ומחודש בתוך אולם שבמנהרות הוא שינוי מנהג בפומבי וניכר וקבוע לעולם, וחמור לאין ערוך מהשינוי של הולכת המת במטה חדשה במקום הישנה שאף בזה כתבו שאסור לשנות ושיש בזה סכנה גדולה רח"ל.

וידוע כמה הזהיר הגאון מהר"ש קלוגר זצ"ל (שו"ת טוב טעם ודעת מהדורא תליתאי חלק ב' סי' רל"ה) על שינוי מנהג בעניינים אלו, וכתב בזה"ל: "לכך העולה מזה לאסור לשנות שום דבר כל דהו ממה שכבר היה אף שיהיה השינוי למעלייתא, ובפרט דהוי סכנה בדבר וידע המשנה כי ח"ו בנפשו הוא וכו', ואקוה בעזה"י שיהיו דברינו נשמעים וכן לא יעשה וישתקע הדבר", עכ"ד. וכן כתב עוד הגאון מהר"ש"ק בשו"ת האלף לך שלמה (סימן א"ח סי' ש"ה) וז"ל: "כי כל המשנה מן הנהגת המת אפילו כל שהוא הוי בסכנה. ועיין גם מה שכתב הגאון רבי אליהו מגריידיץ זצ"ל בשו"ת אדרת אליהו (יו"ד סי' קכ"ב) בענין הנ"ל וז"ל, גם יש בזה סכנה וחמירא סכנתא מאיסורא, דבכל שינוי בעניינים כאלו קטן או גדול יש סכנה גדולה וכו', וכיון שחמירא סכנתא מאיסורא אין לחפש כלל שום צדדים להכניס נפשות מיישראל לסכנה ח"ו", ע"כ.

ועיין מה שכתב הגאון רבי פינחס עפשטיין זצ"ל בהסכמתו לספר אהבת השם שהמשנים את מנהגי הקבורה הרי הם כמאבדים עצמם לדעת, וז"ל, מזה ילמדו לדעת אלה הרוצים לשנות ממנהגי עם התורה והדת היאך שמאבדים עצמם לדעת ר"ל ומכש"כ במנהגי הלזית וקבורת המתים שבודאי יש להם טעמים כמוסים וגנוזים אשר ראשם מגיע למדרשי חכז"ל בנגלה ובנסתר וכו' פשיטא שעזות וחוצפא גדולה היא לשנות שום דבר, וכו' לכן בואו ונחזיק טובה לאלה הת"ח וכו' אשר יצאו כבושים לעמוד בפרץ ושלא להניח להחברא קדישא לשנות כלום ממנהגי

ירושלים, ח"ק ולא יעבור, ע"כ.

ומובא עובדא מרבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל נשיא חברה קדישא פרושים, שפעם אחת בא במיוחד לביתו של מנהל הח"ק ר' ישראל לבל ז"ל ואמר לו אע"פ שאני פוגש אותך תדיר רוצה אני שהענין יקבע בזכרוןך ועל כן באתי באופן מיוחד לומר לך שאם ירצו חלילה לשנות אי פעם שינוי כל שהוא במנהגי הח"ק דפה עיה"ק דע לך שחייבים לעמוד על כך במסירות נפש.

~~~~~

נחזור לענייננו, הלא אין ספק שלא בכדי היו בתי הקברות די בכל אתר ואתר מגולים תחת כיפת השמים, ולא בתוך אולמות קבורה, שאיך לא חששו בכל הדורות לביזיון הנפטרים השוכבים תחת הגשמים החודרים למעמקי הקברים ותחת חום השמש, ואיך לא חסו על הקושי הגדול שהיה בזה בשעת הקבורה מתחת הגשמים והכפור העז, וכן הגישה והדרך להגיע לקברים היתה קשה עד מאוד להוליך את המתים בתוך רפש וטיט ובפרט בימות החורף, וגם היו גדלים שם עשבים וקוצים באופן שהיה קשה מאד להגיע אליהם, וכמו כן היה קושי עצום לכל אותם אלפי ישראל שהיו נוהגים לבוא לפקוד להתפלל ולהשתטח על קברי אבותיהם ועל קברי הצדיקים בימי היארצייט וביותר בחודש אלול ועשרת ימי תשובה שהיה המנהג מקובל מאוד לבוא ולהתפלל על קברי אבות, ועכ"ל לא התחכמו שום ק"ק בארצות אירופה ובשאר מדינות לעשות תקרה או בית לבתי הקברות או עכ"פ לאיזה חלקות חשובות של רבנים ונכבדים.

ונראה מזה בעליל שאין זה מקרה בעלמא שכל בתי הקברות בקהלות ישראל בכל אתר ואתר הם תחת כיפת השמים, ובודאי היה זה דבר פשוט ומקובל בכל ישראל שיש קפידיא שלא לעשות בית ותקרה לבתי הקברות. זאת ועוד, כי הלא ידוע כי בבתי הקברות הישנים נגרמו במשך השנים נזקים רבים ועצומים לקברים ולמצבות הישנים שהיו נשקעים באדמה וכיו"ב, וכן היה נמחק הכתב שעל גבי המצבות, ועיקר סיבת הרס או שקיעת המצבות באדמה ומחיקת הכתב שעליהם היה מחמת הגשמים השוטפים וכיו"ב, וגם לרבות בהרבה קברי גדולי וגאוני ישראל קדושי עליון היו נזקים ורבים מהם נעלמו ואין יודעים היכן הם טמונים, גם היו חברות שונות בכמה קהילות שעסקו בזה להציל ולשפץ את בתי הקברות ועם כל זאת לא עלתה על דעת מי שהוא להמציא תקנה פשוטה לזה לבנות בית ולעשות תקרה לבית הקברות כדי להציל את הקברים משטף מים רבים, ולמה לא היה אפשר לעשות בתי קברות בתוך אולמות סגורים כדי שיהיו

הקברים שמורים מכל מרעין בישין, ולמה לא חששו לטובת הצלת הקברים לשמור אותם בכל אורך השנים שלא יזוקו הלא דבר הוא.

ואם בכל הדורות של ראשונים כמלאכים לא עשו בתי קברות עם תקרות והעדיפו לקבור במקום רפש וטיט חוצות במקום גשמים מרובים וחמה יוקדת, אם כן איך נבוא אנן יתמי דיתמי להתחכם ולעשות שינויים בעניינים קדושים רמים ונשגבים של קבורת המתים מדרכי ומנהגי אבותינו ורבותינו במשך כל הדורות, ולהתחיל לעשות בתי קברות מחודשים בדרכים אשר לא שיערום קדמונינו לקבור בתוך אולמות תחת תקרה וגג, ודי לנו בזה שכן נהגו מאז אבותינו ורבותינו, ואף אילו לא היינו מוצאים שום טעם למנהג ישראל בכל הדורות לקבור דווקא תחת כיפת השמים דיינו בזה שודאי אסור לשנות ממנהגי ישראל.

וכבר כתב מרן החתם סופר בתשובתו (חלק יורה דעה סימן של"ב) בענין איזה מנהג שנוהגים בענין קבורת המתים, וז"ל: "ומ"מ הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, שכל דבר שבית דין של מטה מוסרים נפשם עליו הקב"ה מאיר עיניהם" ע"כ, ואם כך כתב החת"ס על איזה מנהג מקומות מסויימים בדברים אשר יש בהם חילוקי מנהגים בעניני קבורת מתים, שבדאי נהגו כן בהארה מיוחדת מן השמים, משום שבית דין של מטה מוסרים נפשם על עניני קבורת מתים, כל שכן בדבר שהוא מנהג פשוט בכל העולם ושכן נהגו כל ישראל מימי עולם ומשנים קדמוניות שבתי הקברות הם תחת כיפת השמים ודאי שאם אינם נביאים בני נביאים הם ולא בכדי נהגו כן שבתי הקברות יהיו דוקא באופן זה.

וכעין דברי החתם סופר איתא בתשובתו של הגאון הגדול בדורו רבי אליהו ראגאלער זצ"ל בשו"ת יד אליהו (סימן כ"ה) וז"ל: "דמה שהמנהג מוסכם אצל כלל ישראל הוא על פי רוח הקודש שהשי"ת הופיע ביניהם וממש כעל פי נביא הנהיגו, כי על ידי הרצון והמעשה לשם שמים מאיר השי"ת בכלל כנסת ישראל רוח הקודש איך לנהוג, ויש ראייה לזה מפסחים (דף ס"ו) אם אינם נביאים בני נביאים הם" וכו', עכ"ל.

הנה נתבאר ממה שהבאנו מדברי רבותינו שאפילו אם לא היה בידינו לידע הטעם שנהגו בכל הדורות לעשות בתי הקברות שלא בתוך בית מכל מקום אסור לשנות מהמנהג, ובודאי לא עדיף מאותה קהילה קדושה שעשו מטה חדשה שנעשו קשות על זה, וכמו שקבלנו שהמתים מקפידים מאוד שלא לשנות בכי הוא זה, לא דבר ולא חצי דבר ממה שנהגו המתים עד עכשיו ללא שום יזי כל שהוא.

המשך הנושא בגליון הבא א"ה